

Oponentský posudok diplomovej práce Bc. Michaely Dostálkovej, DiS. „Je to něco jako chlupatá rýmička“. Mužský pohled na ženské dny (Pracoviště historické sociologie, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2022; vedúci práce: PhDr. Martin Vávra, Ph.D.)

Menštruácii sa v ostatnej dobe dostáva viac politickej a spoločenskej aj výskumnej pozornosti. Vzniká interdisciplinárne pole menštruálnych štúdií, niektoré štáty či mestá zlepšujú dostupnosť menštruálnych pomôcok v snahe zabrániť novo pomenovanému sociálnemu javu – menštruáčnej chudobe. Výskumná práca v oblasti je celkom určite namieste.

Domnievam sa však, že Michaela Dostálková potenciál témy celkom nevyužila, a to aj napriek tomu, že si vytýčila skúmať pohľady mužov rôznych generácií v Česku na menštruáciu dnes. Je to dané najmä širokým vymedzením výskumného problému, nedostatočne zacielenou teoretickou diskusiou problému a tiež pomerne nesúrodou výskumnou vzorkou.

V svojom posudku postupne zhodnotím jednotlivé časti práce. Otázky, na ktoré by som rada počula odpovede od diplomandky na obhajobe, formulujem v priebehu posudku.

Autorka usporadúva **teoretickú časť** (podobne ako celú prácu) prehľadne. Teoretická časť však svojím rozdelením na pohlavie a rod; menštruáciu; vnímanie menštruácie v historickej perspektíve; pohľad mužov na menštruáciu a kultúrne štúdiá skôr ukazuje nejakú skladačku pojmov než komplexnejšie vysvetlenie výskumného problému. Akoby bolo možné výskumný problém postihnúť tým, že sa podajú veľmi všeobecné definície a výklady stavebných blokov tohto výskumného problému. Tento prístup je veľmi obmedzený a jeho slabiny sa odzrkadľujú neskôr aj v ďalších častiach práce.

V teoretickej časti autorka začína výkladom rozdielu medzi pohlavím a rodom (genderom). Čitateľstvu by však bolo dobré vysvetliť, prečo je takéto ukotvenie dôležité a čo znamená vo vzťahu k menštruácii a jej chápaniu v práci. Neskôr v práci autorka hovorí o tom, že spôsoby hovorenia o menštruácii posilňujú patriarchálne genderové hierarchie (s. 68) a tak termín gender používa kritickým (feministickým) spôsobom. Ale kritický potenciál chápania genderu sa mi vidí byť v práci nevyužitý. Zdá sa mi, že skôr tu slúži na pomenovanie toho, že hoci sa menštruácia deje prostredníctvom (individuálneho) genderovaného tela, na ňom a v ňom, tak nie je vecou „biológie“. S pojmom gender a odvodenými pojmami (predovšetkým rodový poriadok, resp. genderový rád) by sa dalo v práci pracovať dôslednejšie a zmyslupľnejšie.¹

Dobrou je podkapitola sumarizujúca lingvistický pohľad na menštruáciu. Oproti nej však historická kapitola (1.2.3) podáva veľmi sumarizujúci prehľad od starovekého Grécka po súčasnosť na dvoch stranách (vrátane ilustrácie) a tak myslím celkom nedostojí dôrazu na historizáciu v odborovej perspektíve diplomandkinho štúdia. Podobne tak nasledujúce tri podkapitoly „Pohled na menstruaci ze společenského hlediska“ (1.2.4), „Menstruační tabu“ (1.2.5) a „Menstruace a média“ (1.2.6) nie sú v kontexte sociálnovedného skúmania menštruácie, tela a telesnosti dostačujúce – sú príliš všeobecné. Naviac by v tejto časti autorka mohla byť k svojej literatúre kritickejšia, resp. sama by mohla spoliehať menej na publicistické výrazivo. Na s. 14 napríklad tvrdí, že „menstruace [je] primárně exkluzivní a

¹ Pozri najmä Scott, J. W. (2007). Rod : užitočná kategória historickej analýzy (E. Hábová, Trans.). In J. Cviková, J. Juráňová, & E. Kobová (Eds.), *Histórie žien : aspekty písania a čítania* (pp. 40-71). ASPEKT.

fyziológicky luxusní výbava ženského pohlaví“ – prečo však hovoriť o nejakej luxusnosti či exkluzivite?. Alebo ďalej na s. 16 píše, že menštruácia by sa nemala chápať ako prekliatie, ale skôr ako požehnanie – prečo preberá hodnotenia literatúry, ktorú číta? V časti 1.2.5 o menštruačnom tabu zaráža, že v zásade antropologický pojem autorka pojednáva pomocou medicínskej literatúry (Pastor, Horčíčka 2000). V súvislosti s mediálnou prezentáciou menštruácie autorka hovorí o „cenzúre“ (s. 19) – je však toto náležitý výraz pre mediálne reprezentácie menštruácie?

V historickej podkapitole 1.3 chce autorka hovoriť o vnímaní menštruácie na území ČR, no zo sumarizovanej literatúry nie je zrejmé, že sa týka naozaj územia Česka. Podkapitola 1.4 o generáciách rozčleňuje tri generácie, ktorých postoje k menštruácii bude neskôr skúmať. Otázku, ktorú si kladiem, je, do akej miery je označenie generácií X, Y, Z označenie sociologické a do akej miery ide o označenie vytvorené skôr pre marketingové účely (to je zrejmé aj z niektorej citovanej literatúry, resp. blogov k tejto téme – Happen 2014, Kane 2017, Ledvinková 2010). Je veľká škoda – a vlastne chyba, že autorka hlavnému problému svojej práce – pohľadu mužov na menštruáciu – venuje len krátke 1,5-stranové zhrnutie v jednej zo záverečných podkapitol (1.5) teoretickej kapitoly, navyiac zhrnutie len z jedného akademického textu. Pomer medzi touto podkapitolou a ostatnými podkapitolami by mal byť takmer opačný, resp. otázka pohľadu mužov na menštruáciu by mala byť pojednaná aj teoreticky rozhodne podrobnejšie.

Podobne ako predchádzajúca teoretická časť, aj **metodologická časť** je prehľadná. Oceňujem, že autorka čitateľstvo hneď zoznamuje s výskumným problémom a výskumnými otázkami. Kombinovala kvalitatívnu stratégiu s kvantitatívnu, pričom však postupovala opačným spôsobom, než to býva zvyčajne: nedostatok pološtrukturovaných rozhovorov zamýšľala doplniť dotazníkovým šetrením, a to ďalej rozšírila o skúmanie existujúcich dát o používaní jazyka. V súvislosti s ťažkosťami s prístupom k participantom by som sa diplomandky rada spýtala, ako svoj výskum participantom predstavovala. Píše totiž, že potenciálni participant sa o téme baviť nechceli (s. 35) a podľa jej interpretácie im v tom bránilo „slušné vychováni“ (s. 35). Mohla by na obhajobe vysvetliť, čo – sociálnovedne vzaté – „slušné vychováni“ je? Existujú iné spôsoby vysvetlenia nechuti participantov hovoriť o téme?

Myslím, že je v poriadku dopĺňať nové metódy zberu dát vo výskume. Prekvapuje ma však, že autorka nezreflektovala to, že problémom obtiažneho zberu dát môže byť aj príliš široko vymedzená vzorka. Hoci sa v práci usiluje porovnávať generácie, domnievam sa, že zo vzorky 12 pološtrukturovaných rozhovorov a cca 287 dotazníkov získaných samovýberom, je toto predsavzatie veľmi ambiciózne. Mohla by na obhajobe reflektovať bližšie svoje metodologické rozhodnutia a výber vzorky? Ak by obdobnú prácu začínala dnes, ako by svoj výskum koncipovala z metodologického hľadiska?

Napokon, nemôžem sa nevyjadriť k predpokladu, že cis-rodové rovná sa všeobecne mužské. Autorka na s. 4 tvrdí, že do svojho výskumu zahŕňa „pouze cis-gender jedinc[e], jelikož je výskumným záměrom získať obecný mužský názor. Zároveň rozsah výskumu neumožňuje obsáhnout názory jiných genderů.“ Čo je „obecný mužský názor“ a v akom vzťahu je k jej výskumnej vzorke?

Na základe metodologickej a empirickej analytickej časti sa domnievam, že autorka nepoužíva kritickú diskurzívnu analýzu. Mohla by na obhajobe ukázať, v čom jej kritická

diskurzívna analýza (vo všetkých jej fázach) spočívala a kde o tom existuje v predloženej práci evidencia?

Empirická časť je rozčlenená podľa jednotlivých výskumných otázok. Je deskriptívna; interpretácia a analýza sú obmedzené. Empirická časť prakticky nediskutuje dáta s literatúrou z teoretickej časti práce. Krátke odkazy na literatúre sa objavia v časti Shrnutí výzkumu (4. kapitola), to je ale nedostatočné. Myslím, že práve tu sa ukazuje, že teoretický základ v podobe prehľadu literatúry v 1. kapitole nebol koncipovaný dobre a neposkytol autorke dostatočné pole pre diskusiu jej výsledkov.

Problémom empirickej časti nie je, že výskumné zistenia neprinášajú žiadne prekvapenia. Sociálnovedný výskum sa pre prekvapenia nerobí. Sú tu náznaky zaujímavých zistení – ochota a schopnosť generácie štyridsiatnikov a päťdesiatnikov o menštruácii hovoriť uvoľnene a s pochopením; premietanie sexualizácie a objektivizácie žien do pochopenia menštruácie u mladšej generácie interviewovaných a dotazovaných; predstava o menštruácii ako o nejakom čistení (s. 47, s. 59). Jasne sa ukazuje, že hovorenie o menštruácii, postoje k nej, sú dôležitým prostriedkom budovania genderovej odlišnosti a hierarchie (por. napr. s. 58, 60 – 61). V závere svojho zhrnutia autorka aj veľmi dobre identifikuje tzv. moc za diskurzom v podobe stereotypov, menštruačnej etikety a sexualizovanej menštruácie (s. 78). Domnievam sa však, že v tom, ako výskum stavia svoje otázky, už ženy a ich menštruujúce telá vopred objektivizuje, robí z nich telá podstatne odlišné od tiel mužov. Ženské telá sú tie krehké, nečisté, nervózne, pričom odpovedajúci výskumní participanti sú tí, ktorí k nim zaujímajú nejaký postoj. Nezdá sa však, žeby ich telá boli v porovnaní s telami žien tiež krehké, zraniteľné, neisté. Na jednom mieste sa napríklad objavila pravdepodobne obava z toho, že partnerka nedostala menštruáciu a otehotnela (s. 65, výpoveď Tomáša), čo by umožňovalo upriamiť pozornosť na telá mužov a ich rolu v sexualite a reprodukcii. Vo všeobecnosti práve absencia všimania si toho, ako sa k ženským telám vzťahujú nielen mužské hovoriace hlavy, ale aj mužské telá, z môjho pohľadu stojí za tým, že výskumná téma nie je celkom dobre využitá.²

Čo sa **práce s literatúrou** týka, tak v teoretickej časti práce nie je celkom zrejmé, na základe akého kľúča autorka pristupovala k výberu literatúry, s ktorou bude pracovať. Spolieha sa na viacero záverečných prác (diplomových a bakalárskych prác – Buršíková 2011, Kovaříčková 2010, Pecharová 2011, Pospíšilová 2019, tiež dizertačných prác – Christou 2018), pričom sa nezdá, že by tieto práce formulovali nejaké novátorské argumenty (čo je jediný dôvod pre citovateľnosť záverečných prác). Tieto práce skôr rýchle zhrňajú poznatky, ktoré by diplomandka inak musela hľadať v odbornej literatúre. Toto považujem za pochybenie. Spolieha sa aj na literatúru, ktorá by mala byť skôr kriticky skúmaná, než bez komentára excerpovaná – ako napr. spis K. Malého o ženskom pohlavnom živote z roku 1916. Podobne

² Ako východisko pre predvýskumný brainstorming by sa dalo vyjsť z aforistického textu Steinem, G. (2000). Keby muži mohli menštruovať. *Feministický kultúrny časopis ASPEKT*, 2/2000 – 1/2001, s. 313; resp. nového českého prekladu Steinem, G. (2022). Kdyby muži mohli menstruovat. *Plav - měsíčník pro světovou literaturu* (5). Steinem napríklad píše: „Takže čo by sa stalo, keby náhle, ako zázrakom, muži zrazu začali menštruovať a ženy by už nemenštruovali? / Jasne, že menštruácia by sa stala závideniahodnou mužskou záležitosťou, ktorou by sa všetci chlapi chvastali. / Muži by sa pretekali, kto, ako dlho a koľko. / (...) Aby sa predišlo stratám zapríčineným každomesačnými absenciami v práci, Kongres by financoval Národný inštitút pre výskum bolestivej menštruácie. Lekári by sa nevenovali toľko infarktom, pred ktorými by muži boli hormonálne chránení, ale by sa venovali výlučne výskumu krčov. / Hygienické potreby by boli plne hrazené štátom a zdarma. (...) / Menopauza by sa oslavovala ako veľmi pozitívne obdobie v živote muža, ako symbol toho, že muži za tie roky nahradili dostatok cyklickej múdrosti a už nepotrebujú ďalšiu. (...)“

tak v zbytočne veľkej miere využíva blogové príspevky (Procházková 2004 pre chápanie menštruácie; Zevallos 2014 pre objasnenie transrodových identít³). Ďalej, zo zoznamu literatúry je zrejmé, že niektoré referencie, ako napr. Delaney et al. 1976 sú sekundárne citácie, pričom ako také označené nie sú. Autorka veľmi dobre volí text z aktuálnej prehľadovej publikácie *The Palgrave Handbook of Critical Menstruation Studies* (Erchull 2020) a tiež monografiu Newton 2016. Prečo však nepracovala s dvomi uvedenými publikáciami viac? Celkovo by bolo bývalo vhodné vyjsť práve z výskumov a literatúry v oblasti tzv. menštruačných štúdií a mužských štúdií⁴.

Jazyková úroveň predloženej práce je dobrá. Len niekde sa objavia preklepy (napr. konzistentne tabulácia namiesto tabuizácie), niekde, ako som už vyššie uviedla, je štýl publicistický, nie odborný. Autorka by však mohla byť na vybraných miestach vo vyjadrovaní presnejšia – napr. hneď na 1. strane ako príklad rozdielov medzi mužmi a ženami uvádza (akoby faktické) stvorenie Evy z Adamovho rebra. Na jazykovej úrovni by bolo dobré rozlišovať medzi skutočnosťami, pre ktoré existuje istá evidencia, a veľkými rozprávami, pre ktoré obdobná evidencia neexistuje. Napokon sa nemožno nespýtať, prečo autorka hovorí v titule práce aj v nej samotnej o „ženských dnoch“ na označenie menštruácie. (Oproti tomu na s. 54 hovorí, že počas rozhovorov používala termín menstruace, tak prečo sa potom termín „ženské dny“ objavuje v práci prevažujúco?)

Formálna stránka práce je dobrá, no je tu niekoľko nedostatkov. Postrehla som niekoľko referencií chýbajúcich v záverečnom zozname literatúry (Habartová 2011; Kučera 2008; Navrátilová 1998; Rolendo, Chrisler 2011; Young 2005). Ďalšie referencie zase nie sú presné. Napr. Rist 1965 je odborný časopisecký článok, v zozname literatúry však vyzerá ako bežná internetová stránka – a podobné prípady sa tu opakujú. Ďalej, autorka nesprávne cituje z kolektívnej monografie Čadková et al. (2006), kedy na ňu odkazuje v svojej práci ako na jeden ucelený text. Podobne nesprávny je aj odkaz na Neumannove *Dějiny ženy* (reedícia z roku 1999), ktoré pôvodne vyšli v 30. rokoch 20. storočia a tak nemôžu sumarizovať obdobie štátneho socializmu, ako by napovedala referencia (s. 22).

Prácu odporúčam na obhajobu a navrhujem ju hodnotiť známku dobre (3) alebo veľmi dobre (2), v závislosti od obhajoby.

Ľubica Kobová

Praha, 3. 6. 2022

³ Pritom literatúra, aj sociologická, v českom jazyku existuje, napr. Dvořáčková, J. (2012). Transgenderové identity v sociologickém kaleidoskopu, *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 13(1), 95-98.

⁴ Connell, R. (2016). *Masculinities* (2nd ed.). University of California Press a d'.